

Ганна Радько

ІВАНОВІ ПЕТРОВИЧУ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ – 250!

Ушанування письменника-земляка, першого класика української літератури в Полтаві

17–18 жовтня 2019 р. в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка відбувалась (уже вп'яте, а в нинішньому статусі втретє) дводенна Міжнародна науково-практична

конференція «Іван Котляревський та українська культура XIX–XXI століть (до 250-ліття від дня народження письменника)». Організувала цей масштабний науковий захід кафедра української літератури ЗВО; співorganizаторами виступили Інститут слов'янської філології Університету Людвіга-Максиміліана (Мюнхен), Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (Київ), Полтавський літературно-меморіальний музей Івана Котляревського, Полтавський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників імені М. В. Остроградського.

Полтава привітно зустрічала всю Україну, як це бувало і в інші ювілеї видатного земляка та незабутнього 1903 р., коли відкривали в нашому місті перший в історії пам'ятник українському письменникові – й саме І. Котляревському. Важливе й промовисте те, що зібралися на форум не лише знані дослідники з Києва, Бердянська, Вінниці, Дніпра, Запоріжжя, Ізмаїла, Кривого Рогу, Львова, Одеси, Ромен, Сум, Ужгорода, Харкова, Херсона, Хмельницького, Черкас, Чернігова, Чернівців тощо, а й краєзнавці, музейники, медійники, викладачі коледжів та загальноосвітніх шкіл обласних і районних центрів, магістри та студенти. І вельми приємно, що цьогоріч «географію» учасників конференції поширили науковці з Німеччини й Польщі.

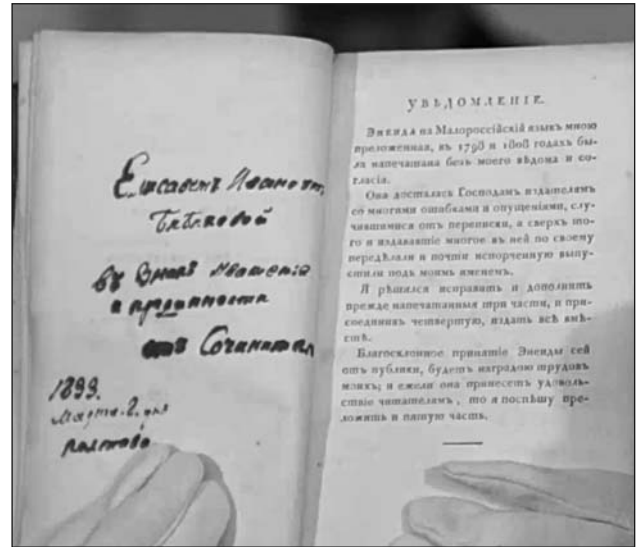
Наголосимо, що в Полтаві та області до знаменного ювілею першого класика нової української літератури готувалися ретельно, тож організували цілу низку заходів. Це й фестиваль художньої самодіяль-

ності ПНПУ імені В. Г. Короленка «Студентська весна – 2019», і презентація унікального петербурзького видання (1808) «Енеїди» І. П. Котляревського з автографом автора («Єлизавете Ивановне Бибиковой в знак уважения и преданности от сочинителя. 1833. Марта, вт. дня. Полтава») в рамках II Міжнародної

книжкової ярмарки, і врочистості з нагоди вручення обласної премії імені І. П. Котляревського (6 вересня 2019 р. в Полтавському обласному академічному музично-драматичному театрі імені М. В. Гоголя) тощо.

9 вересня 2019 р., ювілейний день народження Великого Українця й Полтавця, запам'ятався землякам і гостям міста врочистостями біля могили й пам'ятника письменникові, у його меморіальному музеї-садибі на Івановій горі, які завершилися увечері в Полтавському обласному академічному музично-драматичному театрі імені М. В. Гоголя грандіозним концертом Націо-

нального заслуженого академічного українського народного хору України імені Григорія Верьовки (керівник – Зеновій Корінець). Цього дня в Полтаву прибула велика делегація від Національної спілки письменників України (на чолі з Михайлом Сидоржевським), Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (разом із його директором – академіком Миколою Жулинським), Міністерства освіти і науки України.

ського – літературознавця, доктора філологічних наук, академіка НАН України, директора Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України; Михайла Сидоржевського – публіциста, редактора, очільника Національної спілки письменників України; Сергія Куліду – журналіста, письменника, головного редактора газети «Літературна Україна»; Ніну Шаварську – поетку, ведучу літературно-мистецьких про-

10 вересня святкові заходи продовжились. Глибокоповажана делегація, розділившись на дві групи, відвідала Полтавський міський багатoproфільний лицей № 1 імені І. П. Котляревського й Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: гості виступили перед учнями, студентами, учителями, науковцями-викладачами. В університеті на факультеті філології та журналістики (декан – доцент Оксана Кирильчук) радо вітали Миколу Жулин-

грам Національної радіокомпанії України; Антонію Цвід – письменницю, лауреатку Всеукраїнської премії імені Олександра Олеся; Володимира Поліщука – літературознавця, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української літератури і компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, директора Черкаського наукового центру шевченкознавчих досліджень; Віктора Грінченка – академіка Націо-

нальної академії наук України; Тетяну Запорожець – заступника начальника відділу державно-громадського управління освітою головного управління загальної середньої та дошкільної освіти директорату дошкільної та шкільної освіти МОН України. Представив членів делегації ректор університету, доктор філологічних наук, професор, письменник-публіцист Микола Степаненко.

Нагадаємо, що І. П. Котляревський народився 29 серпня (9 вересня за н. ст.) 1769 р. у Полтаві в родині канцеляриста городского магістрату. Мати майбутнього письменника Парасковія Леонтіївна Жуковська була козачкою; крім неї Леонтій Жуковський, козак Решетилівської сотні, що входила до Полтавського полку, мав ще двох синів – Михайла та Якова. Дитячі роки Івана Петровича припадають на час насильницької русифікації, нищення рідної української мови, традицій. Проте і мова, і пісня, і безліч дотепних анекдотів, влучних прислів'їв, приказок, як і свіжі спогади земляків про козаччину, походи запорожців, жили в народному середовищі, поміж якого зростав хлопець. Перебування в гущі простого люду, тісне спілкування з ним, народні звичаї, побут давали можливість засвоїти основи народного життя, побачити реальних прототипів героїв своїх майбутніх творів.

Уважаємо, що вагомий вплив на І. Котляревського здійснив дід, який служив дяконом у Спасо-Успенському кафедральному соборі (де малого Івася охрестили й вірним парафіянином якого він був усе своє життя), та батько – чоловік із певною освітою, що давало йому можливість обіймати посаду старшого канцеляриста Полтавського магістрату. «Його дід Василь та ще троє Котляревських, – пише про прашурів автора «Енеїди» М. Кучинський, – змушені були повернутися після знищення Січі в рідні краї, зайнятися господарством та посісти чиновницькі посади» [3, с. 3]. Оточення родини Котляревських несло дух козацького вільнодумства, виховувало національно-патріотичні почуття, турботу за волелюбний народ, що й заклало те підґрунтя, на якому сформувався світогляд літератора. Нерозривний зв'язок із козацькою славою, з народом дозволив йому засвоїти основні чесноти, навчив співпереживати, турбуватися про ближніх. Згодом це переросло в почуття відповідальності за долю українського народу, вплинуло на формування характеру І. Котляревського, допомогло виділити національні цінності як пріоритетні в його житті, визначило демократичні орієнтири, спрямувало життя на шлях самовідданого служіння своєму краю через літературу, освіту, громадську діяльність та виховання дітей бідних дворян.

Яку і де здобув початкову освіту малий Івась? «Можна гадати, – припускає І. Павловський, – що перших він навчався в соборній приходській школі, яка існувала ще в XVII столітті» [5, с. 3–4]. Наступним ви-

значальним чинником, який мав великий вплив на формування та розвиток світогляду І. Котляревського, був викладацький корпус Катеринославської семінарії. Важливими етапами в трудовій біографії Котляревського є служба в Новоросійській канцелярії та вчителювання в поміщицьких сім'ях Золотоніського повіту. Іван Петрович вивчає фольклор та звичаї народу, організовує аматорський театр. Знання французької мови дозволяє йому ознайомлюватися з європейською літературою, передовими просвітницькими думками. 1789 р. Котляревські внесені до списку дворян. Упродовж 1796–1808 рр. Іван Петрович перебуває на військовій службі, бере участь у російсько-турецькій війні. Вийшов у відставку, в чині штабс-капітана і став наглядачем у Будинку виховання дітей бідних дворян у Полтаві (до 1835 р.). У 1818–1821 рр. – директор полтавського театру; сприяє викупу з кріпацтва російського актора М. Щепкіна. З 1827 по 1835 р. – попечитель полтавських благодійно-лікувальних закладів. Біографи, спираючись на спогади сучасників про І. Котляревського, характеризують його як людину розумну, обачну, серйозну, глибоко порядну, чесну, високоморальну, досвідчену й педантично точну у фінансових справах. Він жив у старій дідівській хаті врівноважено й гармонійно – у злагоді з людьми, Богом і власним сумлінням. 1835 р. за станом здоров'я вийшов на пенсію. «З винятковим терпінням переносив він страждання трирічної тяжкої хвороби (подагри) і тихо згас на 70-му році життя 29 жовтня 1838 року о другій годині після півдня» [1, с. 91], – пише С. Стеблін-Камінський. Завдяки знахідці І. Павловського прояснилися обставини життя письменника й державного діяча в останні роки, пов'язані з хворобою та відставкою. Документи, опубліковані архівістом, на думку П. Ротача, «дали можливість побачити І. Котляревського чиновником винятковим для того часу» [8, с. 146].

З осмислення сучасної йому історичної доби, із роздумів та спостережень за долею рідного народу з'явиться «Енеїда» (1798) – «твір, написаний народною мовою, реформаторський за своєю суттю, твір, що давав нове життя українській мові і літературі, заявляв про відродження української нації» [7; 9, с. 7]. І. Франко в статті «Українська (руська) література» зазначав, що з появою «Енеїди» почалася нова доба в історії літератури: «Тепер вперше поставлено відродження української нації цілком свідомо на підвалинах загальноєвропейського духовного розвитку» (цит. за [6, с. 76]). І. Котляревський нагадував світові через свою поему, пише літературознавець М. Ткачук, що є ще цілий великий народ зі своєю територією, мовою, побутом, звичаями, обрядами, етико-соціальними поглядами, особливостями психічного складу та національного характеру, своєю філософією буття, етнографією, зі своєю «зруйнованою Троєю» і «майбутнім Римом». І цей народ – українці [10, с. 97].

Погоджуємося з думкою вченого М. Наєнка про те, що до І. Котляревського історичні етапи в Україні іменували правлінням політичного діяча: епоха князя Ярослава Мудрого, часи короля Данила Галицького, епоха гетьмана Богдана Хмельницького, період гетьмана Івана Мазепи тощо. Після ліквідації 1775 р. реш-

ремній ямі сирого й холодного Соловецького монастиря впродовж 18 років (до 1803). «Після нього гетьманську роль в Україні, – зауважує М. Наєнко, – стали виконувати письменники. <...>. І першому серед таких вождів в Україні судилося стати Іванові Петровичу Котляревському (1769–1738)» [4, с. 277–278].

ток української автономії Україну позбавили можливостей мати своїх політичних діячів. Останнього гетьмана Запорозької Січі Петра Калнишевського у віці 85-ти років було репресовано і приречено вмирати в тю-

тому не випадково на пленарному та секційних засіданнях науково-практичної конференції в Полтаві розгорілася дискусія про роль, значення й місце І. Котляревського в культурному просторі України. Професор

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, літературознавець, письменник Юрій Ковалів, виголошуючи доповідь «Іван Котляревський: феномен чи канон» й аналізуючи період, коли писалася «Енеїда», наголосив, задаючи тон дискусії, що тоді українське письменство існувало всупереч шовіністичній політиці українофобської Москви. Тож існувала й Україна. «Навряд чи автор «Енеїди» міг припустити, яку роль він відіграє не тільки

ної системи етнонаціонального виховання» вчителя-новатора із с. Степанівки Олександрівського району Донецької області Віктора Азьомова. Цікаві й змістовні доповіді підготували й полтавці – організатори конференції: «Традиції І. П. Котляревського в поемі “Сталін у пеклі” Василя Онуфрієнка» (доктор філологічних наук, доцент Світлана Ленська), «Тяглість національного письменства крізь призму “Енеїди” Івана Котляревського» (кандидат філологічних наук, доцент Віра Мелешко), «Шляхи відродження української нації на

в історії української літератури. <...> Якби зараз Іван Петрович відчинив двері, зайшов до цієї аудиторії та почув, що ми про нього думаємо, він би схопився за голову. <...> Люди добрі, сказав би, я нічого не засновував!» Обговорення проблеми з новою силою спалахнуло під час виступів на секційному засіданні знаної одеської дослідниці Оксани Шупти-В'язовської, кандидата філологічних наук, доцента, відомого сумського науковця Олексія Вертія, доктора філологічних наук, професора-харків'янина Олександра Борзенка, доктора філологічних наук, ще однієї літературознавиці-одеситки Лілії Чикур, кандидата філологічних наук, доцента, чернівчанки Тетяни Гуцуляк та ін. Великий інтерес у науковій спільноті викликала доповідь «Родоцентричні первні героїв у п'єсі Івана Котляревського “Наталка Полтавка” у світлі Духовної архетип-

засадах загальноєвропейських духовних цінностей (на матеріалі художніх творів І. П. Котляревського)» (кандидат філологічних наук, доцент Ганна Радько), «Білоруськомовна книжкова інтерпретація “Енеїди” І. П. Котляревського» (кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент Гліб Кудряшов), «Тема війни та її художнє моделювання в “Енеїді” Івана Котляревського» (старший викладач Галина Білик), «Полтавське оточення Івана Котляревського: коло спілкування» (провідний науковий співробітник Полтавського літературного музею І. П. Котляревського Євгенія Стороха) та ін.

Природно, що робота організованого в рамках конференції науково-методичного круглого столу «Вивчення творчості Івана Котляревського в закладах середньої освіти України» не залишилася поза увагою науковців, адже інтерес до вчителів-практиків у них за-

вжди великий. І спілкування з передовими освітянами, зокрема з учителями української мови та літератури Наталією Козороз (с. Великі Будища Гадяцького району), Тетяною Балагурою, єдиною в Україні учителькою – Героєм України (Полтавський міський багатoproфільний ліцей № 1 імені І. П. Котляревського), Ольгою Коваленко – методистом Полтавського інституту післядипломної освіти імені М. Остроградського, було надзвичайно змістовне, ефективне, високофахове.

Про свої тонкі спостереження над мовним багатством творів письменника-класика («Фундаментальне значення творів І. П. Котляревського для розвитку української лексикиграфії (про факти відомі, маловідомі й невідомі)» доповіла на пленарному засіданні пані Людмила Ткач, доктор філологічних наук, професор (м. Чернівці). Висловили погляд на «Енеїду» та драматургію І. Котляревського в європейському та світовому контексті доктори філологічних наук, професори Ольга Ніколенко (м. Полтава) і Михайло Наєнко (м. Київ); інтерпретацію критичних поглядів Івана Стешенка на біографію та творчість літератора-ювіляра висвіт-

рафічного костюма з родинних колекцій Валентини Титаренко та Наталії Свирідюк» (керівник проекту – професор Валентина Титаренко). Представили колекцію старовинного вбрання викладачі, співробітники, аспіранти, магістранти факультету технологій і дизайну ПНПУ, коментувала показ Катерина Кібенко, магістрантка факультету філології та журналістики.

Постійні учасники наших конференцій уже звикли, що в Полтаві наука з мистецтвом іде в сув'язі. Тож і цього разу ми гостей не розчарували. Неодноразовий дипломант обласних міжвузівських фестивалів-конкурсів «Студентська весна», лауреат усеукраїнських та міжнародних конкурсів студентський театр «Факультет – F» факультету філології та журналістики (керівник, режисер – доцент кафедри української літератури Ганна Радько) на пошанування першого класика нової української літератури підготував інсценізацію «Видно шляхи полтавській...» за однойменним романом полтавця Бориса Левіна, яку й представили учасникам конференції та інших урочистостей з нагоди 250-ліття від дня народження І. П. Котляревського. Перед глядачами постає Полтава

лила доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України Галина Александрова (м. Київ). Її доповідь скерувала увагу до нашого земляка-краєзнавця, учасника конференції, упорядника книги «Іван Стешенко. Твори. Переклади. Вибране листування» (Полтава, 2013) Григорія Титаренка. Його кропітка робота отримала захоплені відгуки з уст авторитетного літературознавця Юрія Коваліва. Зв'язок «Енеїди» з віршованою казкою початку XIX ст. простежила у своїй доповіді кандидат філологічних наук, доцент Ольга Горбонос (м. Херсон).

Робота конференції була плідною, творчою, оригінальною, з примітною атмосферою наукового співробітництва, дружби й емоційного піднесення. Велике пошавлення та інтерес викликав завершальний виступ-презентація на пленарному засіданні «Українки доби Котляревського крізь призму етног-

230-річної давності з її дерев'яними тротуарами, молодіжними гуляннями на Мазурівці й Панянци (ці топоніми відомі досі). І, звичайно ж, сам Котляревський, 22-річний юнак, канцелярист губернської управи. Цю роль виконав лауреат обласної премії імені Івана Котляревського, доцент кафедри журналістики Гліб Кудряшов, у ролі полтавок були учасниці народного самодіяльного ансамблю танцю «Весна» (керівник – заслужений працівник культури Лілія Пригода).

Другою роботою талановитої молоді була публіцистична постановка «Прологу» Івана Франка, написаного 1888 р. (понад 130 років тому) і виголошеного у львівському русько-народному театрі на врочистостях на честь 50-х роковин смерті Котляревського. Цей твір не друкувався в радянських виданнях Франка. Не знайдете його і в 50-томному зібранні. На початку 90-х рр. XX ст. представив широкому загалу українців Франкові «Пролог...» і поему «Великі роковини» про-

фесор, доктор філологічних наук Федір Погребенник. У постановці зосередили увагу на визначеній великим Франком ролі Котляревського в духовному й культурному відродженні українського народу. У творчому режисерському вирішенні зміст «Прологу...» інтегровано в сучасність через екранний відеоряд, який підтверджує, що побоювання Котляревського стосовно дій «старшого брата» не були перебільшеними: він *«виклювався у иншим виді, / Як “Чарівник Москаль”! Неначе гостем / Прийшов у хату вдови України / І швидко став у ній рядить по свому, / Як пан»*. Дії «старшого брата», осмислені Котляревським, почуті

Франком, сьогодні добігли свого жажливого апогею – війни. «Пролог...» пристрасно виголосили провідна актриса студентського театру, талановита Катерина Кібенко і студент-другокурсник, що подає великі творчі надії, Едуард Попович. Прем'єри цих постанов відбулися навесні в рамках фестивалю «Студентська весна – 2019»; виступи здійснювалися в рамках ювілейних заходів, про які йшлося вище, а 13 вересня ще й на II фестивалі сучасних молодіжних театрів (м. Гадяч).

Упродовж двох днів роботи конференції її учасники переймалися духом творів І. Котляревського, його добою й нашою сучасністю. «Ця конференція потрібна і Котляревському, і, найголовніше, нам», – сказав ректор ПНПУ Микола Степаненко. Оновлена аудиторія імені І. П. Котляревського, книжкова виставка «Будеш, батьку, панувати!», яку організували працівники Наукової бібліотеки імені Михайла Жовтобрюха ПНПУ імені В. Г. Короленка, Полтавський літературний музей І. П. Котляревського, де проходив другий день роботи конференції, злагоджена робота кафедри української літератури разом із її очільницею Вірою Мелешко створювали сприятливу атмосферу для плідної роботи.

Учасники наукової конференції поклали квіти до пам'ятника І. Котляревському, уклонилися праху великого українця біля його могили, узяли участь у закладанні калинової алеї на вічну його пам'ять біля літературно-меморіального музею письменника разом із його працівниками та вихованцями гуртка з військової підготовки міського ліцею (керівник – Олег Барिश). Один із кущів – іменний: «Еней», на посвяту добровольцеві батальйону «Донбас» Антону Цедіку, випускникові міського багатопрофільного

лицею № 1 імені І. П. Котляревського, який мав псевдо «Еней» і загинув в Іловайському котлі 2014 р. На цій щемливій акції були присутні й батьки Антона Ольга та Ігор Цедіки.

Екскурсія до меморіального музею-садиби І. П. Котляревського завершилася гостинним пригощанням галушками й узваром на подвір'ї в затишному саду старосвітського обійстя. А після напруженого робочого дня учасники конференції в неформальній обстановці змогли відчутися весь колорит «Енеїди»: повчитися танцювати «Санжарівку», за що організатори конференції дякують учасникам народного ансамблю танцю «Полтава» міського Будинку культури (керівник – Олена Марфіна), послухати козацькі думи в супроводі ліри й кобзи у виконанні неперевершеного майстра, художника, шанованого полтавця Івана Новобранця, заспівати арії з народної опери «Наталка Полтавка» І. Котляревського (Олександр Садовий, баян) і, звісно ж, скуштувати страви, напої з переліку тих, що споживали Еней і троянці з безсмертної «Енеїди».

Важливі положення й нові дослідницькі плани містить підсумкова резолюція Міжнародної науково-практичної конференції, зокрема: «Літературна, громадсько-доброчинна діяльність Івана Котляревського на різних ділянках культурно-освітнього простору України засвідчує його вагомий внесок у духовно-культурний розвиток України першої третини ХІХ ст. і цілком справедливе визнання визначного полтавця першим класиком української літератури та української мови. Як представник нового світогляду, зумовленого просвітницькою, етнографічно-культурницькою, народною парадигмою, він першим висловив думку про існування українського народу як нації, присвятив своє життя літературі, театру, вихованню дітей здрібнілого дворянства, обстоював необхідність навчання дітей рідною мовою, усебічного розвитку особистості. Феномен І. Котляревського поєднує в собі непересічну

літературну особистість і видатного громадського діяча, педагога. Наш час вимагає нових підходів до поглибленого вивчення його літературно-педагогічного набуtku. Ці завдання можна вирішити, створивши на базі музейної аудиторії І. П. Котляревського при кафедрі української літератури ПНПУ імені В. Г. Короленка наукову лабораторію котляревськознавства».

Заходи з нагоди 250-річного ювілею І. Котляревського ще тривають, зокрема, очікуємо на відкриття (25 жовтня) в Полтавському художньому музеї (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка Всеукраїнської виставки «Енеїда», витоки якої сягають 1903 р.

Віримо, що справдяться передбачення Івана Петровича для Енеєвих нащадків, виголошені провидицею в його «Енеїді»:

Енею, годі вже журитись,
Од його має розплотитись
Великий і завзятий рід;
Всім світом буде управляти,
По всіх усюдах воювати,
Підверне всіх собі під спід.
І римські поставить стіни,
В них буде жити, як в раю;
Великі зробить переми
Во всім окружнім там краю;
Там буде жить та поживати,
Покіль не буде ціловати
Ноги чиєсь постола... [2, с. 67].

Література

1. І. П. Котляревський у документах, спогадах, дослідженнях / [упоряд. вступ. стаття та прим. А. Залашка]. – К. : Дніпро, 1969. – 632 с.
2. Котляревський І. Енеїда / І. Котляревський. – Полтава : АСМІ, 2003. – 182 с.
3. Кучинський М. Маловідомі сторінки біографії І. П. Котляревського / М. Кучинський // Слобідський край. – 1998. – 9 вересня. – С. 3.
4. Наєнко М. Художня література України : Програма мінімум / М. К. Наєнко. – К. : ВЦ «Просвіта», 2005. – Ч. 1. Від міфів до реальності. – 660 с.
5. Павловський І. І. П. Котляревський. Біографічний нарис з малюнками. / І. Ф. Павловський. – Харків, 1908.
6. Погребенник Ф. Котляревський у зарубіжному літературознавстві / Ф. Погребенник // Рад. літературознавство. – 1969. – № 8. – С. 73–81.
7. Радзикович В. Тріумф народної мови / В. Радзикович // Визвольний шлях. – 1999. – № 1. – С. 7–12.
8. Ротач П. Поклик через століття: І. П. Котляревський і Полтава : зб. статей і досліджень / П. П. Ротач. – Полтава : Дивосвіт, 2003. – 200 с.
9. Ткачук М. Естетична концепція людини в «Енеїді» І. Котляревського / М. П. Ткачук. – К. : Вища шк., 1995. – 55 с.
10. Ткачук М. Український характер в «Енеїді» Котляревського / М. Ткачук // Київська старовина. – 1994. – № 5. – С. 92–97.

